

fi S. XIII (*LleuresC*, 223, v. 193); sovint es prohibeix tallar a la calç (o a calç, o de calç) un roure, etc.: «no gaus talar a caus negun royre», doc. ross. de 1311 (Alart, *InoLCat.*, s. v.), «que negun hom no gos --- fer tallar de calç --- nenguna carrascha, ne route, ne pi», Tortosa, 1341 (*BABL* xi, 409), «no gos tallar roure ne olzina a la calç, ni en mig-loc, si donchs no ere sech», Solsona, 1434 (*ib.*, xi, 329). El que queda sobretot és la locució prepositiva a calç de 'al peu de', aplicada inicialment a un arbre: «trobaren-la mig morta de fam e de dolor e de por: e estech a calçs d'un arbre, embolicada ab son mantell», *La Comtessa Fidel* (*NCL*. XLVIII, 108), «mès-se a calç de un noguer», St. Vicent F.¹

Però també s'estén aquesta locució a moltes altres coses situades en un determinat lloc, p. ex. ja en un document ribagorçà de 1237: «l'oliver est a la Coma de Xebraderes, a chaux de la vida pública» (*BABL* vii, 182); molt sovint, per marcar una fita o aportació, en docs. locals del Maestrat, particularment en privilegis de Catí: «a qualç d'una roquiça --- ha altra fita» en els privilegis de 1345 (*BSCC* xv, 88), i a cada pas en els de 1402 i 1403 *ficar una fita a calç de --- (a calç de la paret del pou, a calç de un torm, a calç de la paret de la vinya, etc., BSCC* xiv, 346, 347, un cop en *calç de una paredeta*, p. 346). Cap a la fi de l'Edat Mitjana es va perdent això en català, però ha deixat rastres diversos en la toponímia: *Calsipena* a Alsamora, peu del Montsec, és un lloc que es troba a calç de pena 'al peu de la penya', i d'ací es contragué el nom.³⁰

No menys ho trobem en llenguatges veïns, com el bearnès, on també es tracta sovint del roure (allí *casso*): «dus cassorrotz --- l'aute comenssat d'arder a la caus», a. 1451, «derrotat casso a la caus, fau ne castanh», a. 1472, en docs. del Cartulari d'Ossau (pp. 146, 354); i en tot el gascó pirinenc: Aran *caus* f., que amb el valor de 'souche d'un arbre' assenyala Rohlf's des de l'Alta Garona (Fos) fins al Bearn (*Le Gc.*, § 165); id. en el Coserans (Massat) i reduït a *cau* f. a la Vall de Goelh (Luixon), *Bouts dera Mou.* iv, 149; vi, 2; amb el sentit de 'soca' («la parte más gruesa del pie de un árbol») assenyala G. de Diego *la coz* a Sòria (*RFE* xi, 348).

Ja hem vist que té gran extensió la variant vocalitzada *cauç*, especialment en la locució a *cauç de*, de vegades aplicada també amb referència a una part del cos i sobretot llavors amb el valor de 'arran de, a tocar de'; també es fa així amb *calç* no vocalitzat: *parlaren a calç d'orella*, que el *DAG.* assenyala en Francesc de la Via, S. xv; però, en aquesta combinació, és quasi general que hagi quedat la forma amb *u*, i que, davant la sonora *d*, s'hagi emmudit la *-s*, d'on ha resultat la locució encara ben viva a *cau d'orella*: «es comunicaren, per dessobre mon cap y a cau d'orella, les impresions», Pons i Mass., *Colla del Carrer* xiii, p. 175; això és el que predomina, però ha tingut usos un poc més amples: «el de las patillas estesas fins a cau de llavi», Emili Vilanova, *Plorant y Rient*, p. 46; «entrant-li la bala per cau de cuixa, tenia son trau de sortida a la punta de l'anca esquerra», *MVay-*

reda, *Rec. Carlinada* xiii, p. 223.

.DERIV.: *Calcins* a la Vall de Boí són els pradets al peu d'un penyal o d'altre precipici, cingle o «malesa» (1968): els que hi ha al peu de les Agulles de Travessani, per ex., i molts altres; a l'Alt Aragó diuen *kalbil*: «la base de un cillo» ('cingle') a Tella, 'el peu d'una roca', Bielsa (*El calcil del Plan de Respuesta, Es calcils de la Feixa 'l Gradet* 1965). *Calcinal* 'brot de castanyer encara mai tallat', St. Hilari Sacalm; *calcinar* 'tallar aquests' [*AlcM*].

Encalçar 'empaitar' [1250, i ja sovint S. XIII, Lull, etc.], derivat ja format en el ll. vg. tardà (*incalciat, Notes Tironianes*, 79, 34b, *ALLC* xii, 49).²

Recalcitrant [*Lab., Supl.*, 1888; escr. S. xx], pres del participi actiu del ll. *recalcitrare* 'tirar coces' (el verb *recalcitrar* a penes s'ha usat en cat.).

¹ *Sermons*, volum inèdit preparat per Will. J. Harrison, f° 98r7. — ² «O foll colpable, qui persegueix Valor e encalçes les bèsties salvatges, en perill de mort», *Blanquerna*, *NCL*. i, 243.6; «aquests cretges que axi encauze hom --- qui tan fort encauze eretgia», doc. de Gósol, 1250 (Pujol, *Docs. en Vg.*, 15.38, 15.43); *VidesR*, f° 56r2, etc.; viu avui encara en comarques extremes: «*ənkəlsá* els conills» (oït a l'Alt Berguedà, Cardener, Guillerries, Malanyeu, Vall d'Ora, 1963; «els gossos *ənkəlsən* un conill» (Osormort, Rupit, 1935) i Eiv. (PzCabrero); *encalç* [Lull]: «lo cavaller atrobà la donzella --- e pres aquella a força --- gran fo lo so e l'encalç qui fo fet al cavaller per ço que li tolguessen la donzella ---» (*Blanq.* i, 254.4); «guaita o encauz de cavaler o assaut de castel, sia esmenat per homenatge», *Usatges* (*NCL.*, p. 57); *encalçar* és mot germà de l'oc. ant. *encaussar* id., cast. *alcanzar* (veg. *DCEC*), etc., però no per això era admissible usar *encalç* com a neologisme calcat del cast. *alcance* 'abast' (= fr. *portée*) que van assajar alguns (p. ex. JSacs, «*La Publicitat*», 2-ix-1930).

Calca, V. *calcar*

CALÇA, va significar primitivament 'mitges' i prové del ll. vg. *CALCĒA derivat del ll. CALCĒUS 'sabata'. □ 1.ª doc.: 1047, i ja (en forma més o menys llatinitzant), a. 1000, etc.

La forma netament catalana *calces blaves*, a. 1047; *calcias* o *calcies* en baix llatí mig català, anys 1000, 1002, etc. (Bast.-Bass., 332). *Calces* apareix ja en Lull i en Desclot: els almogàvers «en les comes porten hunes *calces* de cuyro» (§ 79), on es tracta d'una peça de vestir que s'ajusta a la cama, no a la cuixa; que es tracta d'unes mitges (o uns mitjons més o menys alts) és clar en Antoni Canals († 1419): «molt són alaneables e frèvolos los béns de fortuna, e són fetz semblants a les *calces* dels minyons, de les quals no sap hom de quin peu són» (*Scipiò*, *NCL*, p. 34; ed. Miquel i Pl., p. 5).

Els romans, que antigament no portaven mitges ni calces, aprengueren l'ús d'aquelles dels germànics, i les anomenaren amb un derivat (documentat només